

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Winter 2022 / 9-4

<https://doi.org/10.46868/atdd.284>

Burun Üzerinden Gerçekleştirilen İkonoklazm hareketi*

Elvan Eser*

ORCID 0000-0001-5527-5413

Öz

İkonoklazm hareketi insanlığın ilk tanrılarında beri bir mürtet beyanı olarak kullanıla gelmiştir. Ayrıca İkonoklazm hareketi'nin teolojik bir hadise olmasının yanı sıra siyasi bir boyutu da bulunmaktadır. Bir bakıma yeninin eskiyi veyahut da güçlünün güçsüzü alt etme şekli olarak maddi kültür unsurları üzerinde gerçekleştirilen tahribatla karşımıza çıkan İkonoklazm hareketi, beşerin yeni zuhur eden kutsalın ya da hâli hazırdaki iktidarın gücünün ardına gizlenerek eskiyi yıkmaya çabasına girişmesi eylemidir. Nihayetinde bu yıkım faaliyeti din ve iktidar gayeli pek çok yapıda karşılık bulmuştur. İktidar ve güç söz konusu olduğunda sembolik bir değer olarak ikonlardaki burun tasvirlerinin hedef alınarak tahrip edilmesi de son derece manidardır. Bu vesileyle çalışmanın amacı insanlık tarihi boyunca burun özelinde gerçekleştirilen İkonoklazm hareketi'nin sebeplerini tespit edebilmek ve temellerine inebilmektir. Verimli bir çalışma ortaya koyabilmek için dolaylı veya vasıtalı akıl yürütme metodunun yanı sıra yazı öncesi dönemden günümüze ulaşmış olan arkeolojik ve görsel malzemenin yanında ikincil kaynaklardan geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmanın nihayetinde tarih boyunca evvel insandan günümüz topluluklarına kadar ikon burunları üzerine yapılan mana yüklemeleri, tespitler ve çıkarımlar aktarılmıştır. İncelemeler neticesinde ikonlar üzerine yerleştirilen veyahut da nakşedilen burnun sembolik olarak yüce bir değere haiz olduğu, farklı mekan ve dönemlerde farklı toplumlarda aynı mana değerine tekabül ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sembolizm, İkonoklazm, Burun

Gönderme Tarihi: 22/11/2022

Kabul Tarihi:25/12/2022

*Bu makale, 23-24 Haziran 2022 Uluslararası Türk Dünyası Turizm, Ekonomi ve Kültürel Miras Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan, ancak tam metni yayımlanmayan "Kültürel Miras Bağlamında Burun Üzerinden Gerçekleştirilen İkonoklazm Hareketi", adlı tebliğini çeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

*Öğr. Gör. Pamukkale Üniversitesi, Denizli Sosyal Bilimler MYO, Seyahat ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Denizli- Türkiye, eeser.pau.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ESER, E., "Burun Üzerinden Gerçekleştirilen İkonoklazm Hareketi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 9, S. 4, 2022, s. 1492-1517.

Iconoclasm Movement Through the Nose

Elvan Eser*
ORCID 0000-0001-5527-5413

Abstract

Iconoclasm Movement has been used as an apostate declaration since the first gods of humanity. In addition to being a theological event, the Iconoclasm Movement also has a political dimension. In a way, the Iconoclasm Movement, which confronts us with the destruction carried out on tangible cultural elements as a way of defeating the old by the new or the strong by the weak, is the act of human beings attempting to destroy the newly emerging sacred or the old by hiding behind power of the current government. Eventually, this demolition activity found a response in many structures with the aim of religion and power. It is also very significant that the nose depictions on the icons are targeted and destroyed as a symbolic value when it comes to power. On this occasion, the aim of the study is to determine the causes of the Iconoclasm Movement, which has been carried out in the nose throughout the history of humanity and to get down to its foundations. In order to present an efficient study, a wide literature review was made from secondary sources, in addition to the indirect or mediated reasoning method, as well as the archaeological and visual materials that have survived from the pre-writing period to the present day. At the end of the research, the meaning attributions, determinations and inferences made on the icon noses from the first human to today's communities throughout history were conveyed. As a result of the examinations, it has been understood that the nose placed or engraved on the icons has a high symbolic value and corresponds to the same meaning value in different societies in different places and periods.

Keywords: Symbolism, Iconoclasm, Nose

Received Date: 22/11/2022

Accepted Date: 25/12/2022

*Lecturer, Pamukkale University, Denizli Vocational School of Social Sciences Department of Travel and Entertainment Services, Denizli- Turkey, eeser@pau.edu.tr

You can refer to this article as follows:

ESER, E., "Burun Üzerinden Gerçekleştirilen İkonoklazm Hareketi", *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 9, Issue 4, 2022, p. 1492-1517.

Giriş

Varoluşa dair merakı her dem taze olan insan, düşünmeye başladığı ilk günden bu yana pek çok sualine cevap ararken, kendi bedenini bu sonsuz yolculuğunda kılavuz edinmiştir. Zira insan, yaratılmışlar arasında kendi üstünlüğünü fark edince ya da diğer yaratılanlara zekâ gücüyle galip gelince var olan her şeyde kendinden bir parça görmeye başlamıştır. İlk insanların düşün hayatına göre kâinatın kudreti insan bedeninde toplanmıştır veyahut da insana ait her bir uzuv kâinatın bir yansımasıdır. İşte bu hal doğrultusunda hareket eden insan, bir adım sonra zihninde yarattığı ilk tanrılarını da kendi silüetinde tasavvur etmeye başlamıştır. Çünkü ona göre tanrı, kudretlidir ve bu kudretin yansıması salt insan bedenine yaraşmaktadır. Bu sebeptir ki, tanrı olarak kabul ettiği; ateşi, suyu, toprağı, havayı ve diğer tüm tabiat unsurlarını insanlaştırmış ve onlara beşeri uzuvların yanı sıra karakterlerde yükleyerek kişileştirmiştir. Nitekim tapındığını önce zihninde somutlaştıran insan, zihnindeki dışa vurumunda da aynı düsturu benimsemiş ve insan formu figürler ortaya koymuştur. Buna ek olarak etten ve kemikten imal olan insan, kendileştirdiği ve geneli tahtadan, balçıktan veyahut da taştan olan bu idollere görünebilen tüm organlarını bahşederek hem tanrısını somutlaştırmış hem de kendini tanrısallaştırmıştır. Bu çift yönlü faydada paydaş olan hiç şüphesiz ki, insani uzuvlardır. Zira insan, tanrısına yürüdüğü ve koştugu kendi ayaklarını vermiştir; buna karşılık tanrı, tüm kâinatın adım adım hâkimi olmuştur. İnsan, tanrısına dokunduğu, tuttuğu ve ürettiği kendi ellerini vermiştir; tanrı ise var olan ve üretilmiş her şeyin sahibi olmuştur. İnsan, tanrısına ürettiği ve çoğaldığı kendi cinsel organını vermiştir; böylece tanrı, yaratmanın kaynağı olmuştur. İnsan, tanrısına kendi işittiği kulağını vermiştir; artık tanrı, her şeyden haberdar olan olmuştur. İnsan, tanrısına kendi bakan gözünü vermiştir; bu sayede tanrı, açıkta ve gizlide olan her şeyi gören olmuştur. İnsan, tanrısına kendi konuştuğu ağzını vermiştir; nihayetinde tanrı, sözlerin kuvvetiyle hükmeden olmuştur. Peki bu kudret bölümünde burunun hüviyeti nedir? Nitekim insana yaşamsal nefes yolu olan ve kokuları algılama kabiliyetiyle birlikte duygulara yön veren burun, tanrı bedenine hangi kudretiyle dâhil olmuştur ve bu dahiliyetin insan zihnindeki yansımaları nelerdir?

Yapılan çalışmalar insanoğlunun sistemleşmiş ilk kutsal teşkilatını semboller üzerine kurguladığını göstermektedir. Kutsalı muhafaza etmek niyetinde olan insan, bu sistemleşme çabası içerisinde yekten kutsal olanı zikretmek yerine ona sembolik bir mana yükleme yoluna gitmiş bu vesileyle de sembol dilini geliştirmiştir. Dahası yerel bir noktaya ait olan sembol

tarihsel süreçte evrensel boyuta da ulaşabilmiştir. Nitekim sembolün kutsaldan ibaret formülü kutsalın yarattığı her beşer için mekân ve zaman gözetmeksizin aynı mana ederine tekabül edebilmektedir. İnsanoğlu bu düsturdan hareket ederek insan formunu verdiği ilk tanrılarının; kudretini, maharetini, bedensel yapısını ve konuşan dilini de sembollerle bezemiştir. Bu bezeyiş içerisinde burun da kutsal silsilede ehemmiyetli bir sembol olarak yerini almıştır. Ancak burun, beşerin nüfus ettiği her bir sahada evrensel bir sembol olarak kullanılsa da aynı anda aynı coğrafyada birden fazla manayı içinde barındırabilecek bir kudrete sahiptir. Çünkü teolojide kullanılan semboller eder ve görünürlük bakımından iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki şeffaf sembollerdir. Şeffaf semboller görünürlük bakımından daha net olmalarının yanı sıra başka sembollerin de yerine geçebilecek güçtedirler. Ancak ikinci gruptaki semboller şeffaf olmadıkları gibi arkalarında ne olduğu da net bir biçimde görünmemektedir. Üstelik bu tür semboller başka sembollerin de yerine geçemezler.¹ Burun, bu tasnif içerisinde şeffaf semboller arasında yer almaktadır. Zira o, görünürlük bakımından açık olmasının yanı sıra zamanda ve mekânda değişime uğramaz iken, aynı anda aynı yerde birbirinden farklı kudretleri de sembolize edebilecek güce sahiptir.

Sosyal bilimler adına bu tür bir çalışmayı ortaya koyarken birincil araştırma yöntemi olarak “dolaylı veya vasıtalı akıl yürütme” metodunun benimsenmesi kaçınılmazdır. Nitekim dolaylı akıl yürütme metodunun içerisinde; tümdengelim, tümevarım ve analogi olmak üzere üç farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlar içerisinde analogik yöntem insan burnunun tarihi süreçteki sembolik değerine gerçekçi bir izah getirebilecek kudrettedir. Öyle ki, bir yönüyle tümdengelim ve tümevarım metodlarından mürekkep gibi görünen analogi, olay ve nesnelere hareketle benzer olay ve nesnelere doğru genelleme yapmayı sağlamaktadır. Analogi ile bir olay ya da nesnedeki özelliğin başka bir olay ya da nesnede de olacağı varsayımı yapılabilmektedir. Ayrıca benzerliğin sayısı arttıkça sonucun doğru olma olasılığı da paralel şekilde artacaktır.² İşte bu sebeple şeffaf semboller arasında yer alan burun özelinde gerçekleştirilen bu çalışmada ilk evvel dolaylı akıl yürütme metodu ve özellikle de analogi yöntemi gözetilerek çalışmaya başlanmıştır. Bu vesileyle çalışmanın bilhassa yazısız dönemlere uzanan süreci izah edilmeye çalışılmıştır. Devamında ise farklı zamanlarda farklı

¹Paul Tillich, “Din Dilinin Doğası”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev. Aliye Çınar), C. 11, S. 2, 2002, s. 229; Hüsnü Aydeniz, “Dini Sembollerin, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Geleneksel Bir Yaklaşım (René Guénon Örneği)”, *EKEV Akademik Dergisi*, C. 15, S. 48, 2011, s. 76-77; Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, (Çev. Mustafa Köpüşoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 73; Yusuf Kılıç-Elvan Eser, “Eskiçağ Düşüncesi ve Kutsal Kitaplarda Yedi Sembolizmi”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.11, S. 11, 2016, s. 84.

²Yusuf Kılıç-Elvan Eser, “Göbekli Tepe Ne Anlatıyor: Doğum, Ölüm ve Hayat Döngüsü”, *III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaradılış Kongresi Bildiriler Kitabı*, Iğdır Üniversitesi Yayınları, Iğdır 2019(b), s. 750.

coğrafyalarda insan burnuna yüklenen sembolik değerin tespit edilebilmesi için ikincil kaynaklardan yararlanılarak bir sonuca varılmıştır.

1. İkonoklazm hareketi

İkonoklazm (Tasvir Kırıcılık) sözcüğü Yunanca *eikon* yani ikon ve *klaos* yani kırmak sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.³ İkonoklazm hareketi'nin devam ettiği süreçte; ikon yanlılarına *ikonodül* ya da *ikonofil* denilir iken, ikon karşıtlarına da *ikonoklast* veya *ikonomach* denilmiştir.⁴ İkonoklazm, Hıristiyanlık itikadının erken dönemlerinden itibaren yaşanan uzlaşmazlıkların başında gelmekle birlikte zaman zaman konsül toplama ihtiyacını ortaya çıkarmış ve nihayetinde başka etmenlerinde tesiriyle inancın mezheplere bölünmesine zemin hazırlamıştır.⁵ Aslen ikonoklazm, Hıristiyanlık dininin öz ve saf haline dönme çabasına yönelik başlatılmış bir reform hareketi olarak “Hıristiyan Helenistler” ile “Helenleştirilmiş Hıristiyanlık” arasındaki mücadeledir.⁶ 726 senesinde bu reform hareketini başlatan kişi ise sanılanın aksine bir din adamı değil bizzat devletin başındaki en yetkili siyasi isim olan İmparator III. Leon'dur.⁷ Bu yönüyle hareket salt itikat boyutunda kalmamış siyasi olarak da çalkantılara sebebiyet vermiştir.

Dinler tarihi adına Erken Hıristiyanlık Dönemi, Hıristiyanlık dininin kökenini aldığı Yahudilik inancı ile Hıristiyanlık dininin yayılım alanı olan Putperestlik itikadının çatışması neticesinde şekillenmiştir. Bu sebeptendir ki, Yahudi kökenli ilk Hıristiyanlar en büyük mücadeleyi putperestler üzerine vermişlerdir. Fakat tam anlamıyla bir üstünlük sağlayamayan öz Hıristiyan kitleler, yayıldıkları sahanında etkisiyle Greko-Romen kültürünün tesiri altında kalmışlardır.⁸ Nitekim Roma'nın putperest geçmişi yeni gelen dinin peşini bırakmamış ve Hıristiyanlık itikadı içerisinde kendisine sağlam bir yer edinmiştir. Zira mum ve tütsü yakmak veyahut da diz çökerek çeşitli objeler huzurunda ibadet etmek gibi eylemler putperest uygulamaların Hıristiyanlık dini içerisinde bir vesileyle sirayet ettiğini göstermektedir.⁹

Yayıldığı coğrafyanın tesirinin yanı sıra Tarsuslu Pavlus (St Paul)'un Hıristiyanlık öğretilerine eklediği farklı yorumlarında etkisiyle Helen Kültürü altında kalan Hıristiyanlık

³John Lowden, “İkona mı, put mu? İkonakırıcılık Tartışması” (Çev. Deniz Hakyemez), *Yapı Kredi Yayınları 69-70 Bizans Özel Sayısı*, İstanbul 2001, s. 1.

⁴Bekir Zakir Çoban, “Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 8, S. 4, 2008, s. 117.

⁵Mehmet Aydın, “Bizans Kilisesinde İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Hareketin Kökenler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 13, 2002, s. 5-6.

⁶B. Z. Çoban, a.g.m., s. 119.

⁷Mükrime Dirlik, “Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Hareketi ve İslam Dininin Etkisi”, *Kadim Akademi SBD*, C. 6, S. 1, 2022, s. 48.

⁸Mustafa Göregen, “İkonoklastik Konsil ve Yahya Dimeşki”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2014, s. 64.

⁹B. Z. Çoban, a.g.m., s. 123.

zamanla özü olan Yahudilikten uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁰ Fakat yeni din her ne kadar ezelden kopukluk gösteriyor olsa da köklerini muhafaza etmiş ve Eski Ahit öğretisi bir vesile ile İncil satırları arasına sirayet etmiştir. Bu sebeple Filistin’de zuhur eden Hıristiyanlık bariz bir “Yahudi-Hıristiyan” karakteri taşımaktadır. Bunun bir yansıması olarak da İkonoklazm hareketi’nin savunucuları Hz. Musa’ya tevdi edilen On Emir’in birincisine sığınarak meşruiyet kazanmışlardır.¹¹ Öyle ki kutsal kitaptaki ilgili kısmın aktarımı şu şekildedir:

“Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın RAB, kıskanç bir Tanrı’yım...vd”.¹²

Aslen Hz. İsa’nın öğretisine olduğu kadar Hz. Musa’nın emirlerine de riayet eden ilk Hıristiyanların herhangi bir biçimde ikon problemi görülmemektedir. Fakat gerek Tarsuslu Pavlus’un sahih olmayan eklemeleri gerekse de 380 yılında Bizans İmparatoru Flavius Theodosius (11 Ocak 347 – 17 Ocak 395) Hıristiyanlığı devlet resmi dini ilan etmesi dini doktrinde bidat yaşanmasına ve ardından da ikon çalkantılara zemin hazırlamıştır. Zira İncil’de ikonlara dair hiçbir övgü veyahut tasvip yokken, dine yeni katılanlar Hıristiyanlık tasvirlerine karşı büyük bir teveccüh göstermeye başlamışlar ve ikonlar silsilesine her geçen gün yenisini dâhil etmişlerdir. Bu hal çerçevesinde dinin özünün bozulduğunu düşünenler salt gerçek inanır Hıristiyanlar değil aynı zamanda Hıristiyan coğrafyasında özellikle Anadolu’da uzun süredir varlıklarını devam ettiren Yahudiler olmuştur. Yahudiler, Hıristiyanlık itikadının yeni halini putperestlikle denk tutmuş ve eleştiriler gündene artmıştır.¹³

İkon tartışmasının temelinde yatan asıl problem Tanrı’nın veyahut da Hz. İsa’nın tasvir edilip edilemeyeceğidir. Meselenin ilk dile getirilişi ise Bizans imparatoru II. Justinianos Dönemi’ne tarihlenmektedir. Nitekim 692 yılında toplanan Trullo (Quinisext) Konsülü’nde Hz. İsa’nın kuzu simgesiyle temsil edilmesinin yanlışlığı üzerinde durulmuş ve bunun yerine Mesih’in insan formunda idolleştirilmesi tavsiye edilmiştir.¹⁴ Aynı konsül görüşmelerinin devamında Hz. İsa’nın salt kuzu formunda değil aynı zamanda insan olarak da resmedilmesi kutsal dışı olarak kabul edilmiştir. Tartışmanın bir sonraki adımında ise Hz. İsa’nın tasvir edilip edilemeyeceğinden ziyade Tanrı’nın tasvir edilip edilemeyeceği gündeme

¹⁰Zafer Duygu, “İsa’nın Yeni Ahit’te “Tanrı Oğlu” Olarak Tanımlanması Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 59, S. 1, 2018, s.179.

¹¹ B. Z. Çoban, a.g.m., s. 127.

¹²*Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2009, Çıkış 20:4-5.

¹³ M. Aydın, a.g.m., s. 11-12.

¹⁴ M. Aydın, a.g.m.,s. 6; J. Lowden, a.g.m., s. 16.

getirilmiştir. Zira Hıristiyanlık itikadında her şeyin sahibi olan Tanrı aynı zamanda her yerdedir. Bu sebeple de her yerde var olduğuna inanılan bir gücün herhangi bir idol bünyesine sığdırılamayacağı görüşü hakim olmaya başlamıştır. Dahası Tanrı'nın böylesi bir tasviri onun ilahi kutsiyetine zarar verecek ve onu insanlaştırarak sığlaştıracaktır. Bu görüşe karşı çıkan ikon yanlıları ise Tanrı'nın kendisini herhangi bir insan olarak değil Hz. İsa olarak tasvir edilmesine izin verdiğini bu nedenle de Tanrı'yı Hz. İsa olarak resmetmenin kutsalı daha da ulvileştireceğini savunmuşlardır. Tartışmaların uzayıp gittiği süreçte ikonodüller simge dilini kullanarak bir biçimde Tanrı'yı sembollere sığdırmaya başlamışlardır. Nitekim bu dönemde "*perigrapho*" yani "çevresine daire çiziyorum" sözcüğü gündeme getirilmiştir. Buna göre bir sanatçı herhangi bir resme hare çizdiğinde veyahut da bir madalyon oluşturulduğunda ortaya çıkan daire yani herhangi bir idolün çerçevelenmesi Tanrı'yı tasvir etmek manasına gelmeye başlamıştır. O yüzdendir ki, ikon taraftarları Hz. İsa'yı bir daire içinde resmederek aslında Tanrı'nın da resmedilebileceğini hem ikon karşıtlarına hem de diğer semavi dinlerin inananlarına kanıtlamaya çalışmışlardır.¹⁵ Bununla yetinmeyi konodüller, ikonların Hıristiyan öğreti için bir zaruret olduğunu ve okuma yazma bilmeyen Hıristiyanlara dini öğretiyi etkin bir biçimde aktarabilmenin en iyi yolunun ikonlardan geçtiğini beyan etmişlerdir. Örneğin Papa Gregoire le Grand (590-604) ikonlara ve aziz resimlerine övgüler sıralayarak "*Yazı okumayı bilenler içindir. Resim okumayı bilmeyenler içindir. Taklit etmek zorunda olan cahiller, resimlerle bilgi öğrenmektedirler. Resimler yazı bilmeyenlerin kitabıdır.*" diyerek ikonların dini doktrini aktarmadakimiyonunu vurgulamıştır.¹⁶ Bu gayeyle nakşedilmiş olan ikonların genellikle dini bayram temalarını içerdiği görülmektedir. Bunlar arasında en yaygın olanları şöyle sıralamak mümkündür:

Hz. Meryem'in Doğumu (8 Eylül),

Hz. Meryem'in Tapınağa Sunuluşu (21 Kasım),

Hz. Meryem'in Hz. İsa ile Müjdelenişi (25 Mart),

Hz. Meryem'in Ebedi Hayata Göçü (15 Ağustos),

Hz. İsa'nın Tapınağa Sunuluşu (2 Şubat),

Hz. İsa'nın Vaftizi veya Teofani (6 Ocak),

Transfigürasyon yani Hz. İsa'nın suret değiştirerek Hz. Musa ve İlyas peygamber ile görüşme günü (6 Ağustos),

Pantakos/Pentikost (hasat mevsimine göre tarihi değişkenlik gösterir),

Kudüs'e Giriş (Paskalya haftasının ilk günü),

¹⁵J. Lowden, a.g.m., s. 23.

¹⁶M. Aydın, a.g.m., s. 6.

Haç'ın Bulunuşu,

Teslis, Melekler ve pek çok Hıristiyan azizin tasvir edildiği ikonlar.¹⁷

Yine aynı konuyla alakalı olarak ikonodüllerin başında gelen Yahya Dımeşki/Şamlı Yuhanna'nın "*Logoi Apologetikoi prostus Diaballontas tas Agias Eikonas*" yani "Kutsal Sûretleri Reddedenlere Karşı Savunmacı Bir Nutuk" adlı eserinde¹⁸ Hıristiyanlar için ikonların önemini vurguladığı görülmektedir. Çünkü o, nutkunda Hıristiyan inancında ikonlar üzerinden gerçekleşen ibadetin kökenini ve gerekçesini Hz. İsa'yı görmek isteyen fakat rahatsızlığından dolayı Kudüs'e gidemeyen Urfa prensi Abgaros vakasına dayandırmaktadır. Buna göre Urfa prensi Abgaros, Hz. İsa'ya Ananias isimli bir şahsı gönderir. Ananias, bir taraftan Hz. İsa ile konuşurken diğer taraftan da Urfa prensi Abgaros'a götürmek için peygamberin resmini çizmeye çalışır. Durumu fark eden Hz. İsa, yıkadığı yüzünü kuruladığı ve simasının üzerine çıktığı mendilini Ananias'e verir ve onu Urfa prensi Abgaros'a götürmesini söyler.¹⁹ Savunma mahiyetindeki nutkunda bu kıssayı aktaran Yahya Dımeşki/Şamlı Yuhanna, ikonun kendisinin tapınılan şey olmadığını kutsal olanın ve tapınılanın ikonun işaret ettiği değer olduğunu vurgulamıştır. Ona göre ikon *teofanik* (tanrının görünmesi) bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple de ibadet anında ikonun önünde bulunmak veyahut da ikonun dâhil edildiği bir ritüelin sergilenmesi bizzat ikonun temsil ettiği kutsalın önünde bulunmak anlamına gelmektedir. Bu hal çerçevesinde ikon, bir obje olmanın ötesinde kutsalın yansıması olarak kabul edilir. Zira bu yöntemle birliktekişi, kutsal olanla yüz yüze gelir. Böylece insan tanrısıyla doğrudan görüşme imkanına erişir. Neticede ona göre ikon, tapınılan şey değil tapınılan kutsala götüren araçtır.²⁰

Her ne kadar inancın pekişmesinde faydalı olduğu zikredilse de 8. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık itikadı içerisinde Grek Kültürü'nün bir uzantısı olarak görülen ikonlara karşı itirazlar yükselmeye başlamıştır. Dahası ikonoklastlar, ikon yandaşlarını tümüyle putperest ilan etmişlerdir. Aslında yaşanan bu çatışmanın merkezinde bulunan idol (put) sözcüğü ikona sözcüğü gibi temelinde "imge" anlamı taşımaktadır. Fakat dilde ve manada yaşanan değişimlerin yanı sıra semavi dinlerin kendilerinden evvel var olan paganist inançları batıl olarak nitelendirmesi ve batıla üstün gelişile birlikte idol kelimesi eder olarak olumlu tüm yönlerini yitirmiş ve kötü olanla, şirk olanla denk sayılmıştır. Putlar, semavi dinlerin kutsal kitaplarında sahte tanrıların imgeleri olarak kabul edilmiş, onları yapanlar ve onlara tapanlar

¹⁷ M. Göregen, a.g.m., s. 63.

¹⁸ Ömer Faruk Harman, "Yuhannaed-Dımaşki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, 2013, s. 581.

¹⁹ M. Göregen, a.g.m., s. 65.

²⁰ M. Göregen, a.g.m., s. 67.

da lanetlenmiştir. Bu görüşün savunucuları olan ikonoklastlar, Hıristiyanların ikonlar yaparak putlar oluşturduklarını ve bunlar özelinderitüeller geliştirerek de putperest olduklarını dile getirmişlerdir. Bu sebeple de Tanrı'nın gazabına uğradıklarını/uğrayacaklarını söylemişler kurtuluşun ise ikonlardan arınarak gerçekleşeceğini deklare etmişlerdir.²¹

İkonoklazm hareketi'nin baş mimarı Bizans imparatoru III. Leon'dur. Bilim insanları imparatorun böylesi bir hareketi başlatan kişi olmasının gerekçelerini irdelerken özellikle diğer semavi dinler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Onlara göre etkenlerden ilki Yahudilik itikadıdır. Zira III. Leon, 675'de Germanicus (Kahramanmaraş)'ta doğmuş ve İsaurie (Konya-Bozkır)'de ilk gençlik yıllarını geçirmiştir. III. Leon'un özellikle çocukluk yıllarında İsaurie'de yoğun bir nüfusa sahip olan Yahudi çocuklarıyla arkadaşlık etmiş olması daha o yaşlarda kendi dinine karşı bir sorgu geliştirmesine zemin hazırlamıştır.²² Dolayısıyla o, çocukluk yıllarından itibaren Hıristiyanları sapkınlığa düşmüş olarak nitelendiren Yahudi toplumuyla temas halinde olmuş ve bu nedenle de onların dinin özüne dönülmeli telkinlerinden çokça etkilenmiştir. Buna istinaden III. Leon'un fikir dünyasının şekillenişinde Yahudi söylemlerinden ziyade Müslümanilerleyleişinin etkin olduğunu görülmektedir. Gerçekten de İslamiyet, imparatoru salt ibadet üstünlüğüyle değil gerçekleştirmiş olduğu askeri ve siyasi başarılarıyla da tesiri altına almıştır. Nitekim 7. yüzyıl sonrasında Bizans'ın siyasi ve dini ilerleyişi karşısında en büyük tehdit hız kesmeden genişleyen İslam birliklerinden gelmiştir. Öyle ki, Hz. Muhammed'in 632'de ölümünün ardından gelişen gaza hareketleriyle birlikte Araplar, 636'da Pers sahasını, 638'de de Kudüs'ü fethetmişlerdir. Devamında Akdeniz'in kıyı şeridi ve Küçük Asya'nın neredeyse tümünü ele geçirmişlerdir. Dahası Arap ilerleyişi İstanbul'a kadar devam etmiş ve Bizans'ın başkenti Müslümanlar tarafından 674-678 ve 717-718 seneleri arasında iki defa kuşatılmıştır. Ayrıca İstanbul'da inşa edilen ilk caminin de imparator III. Leon'un iktidarına tekabül ediyor olması da son derece manidardır.²³ Tüm bunlara ilaveten Bizans, henüz 717 İstanbul kuşatmasının yaralarını saramadan 726'da başkentte büyük bir deprem yaşanmıştır. İmparator III. Leon, tüm bu yaşanan olumsuzlukları Tanrı tarafından kendisine yollanan son bir ikaz olarak değerlendirmiştir. Böylece III. Leon, imparatorluk sarayının Khalke Kapısı'ndaki (Bronz Kapı) Hz. İsa heykelini kaldırmış ve 726 senesinde ikon kırıcı fermanını yayınlamıştır.²⁴

İkonoklazm hareketi'ndeki, İslam tesiri söz konusu olduğunda dinin kendi kudretinin yanı sıra özellikle iki isimden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Emevi halifesi II. Ömer Bin

²¹ J. Lowden, a.g.m., s.2.

²² M. Aydın, a.g.m., s.13.

²³ Kenan Yıldız, "Bitmeyen Bir İskân Tartışması: Galata'da Yeni Valide ve Arap Camileri Etrafında Katolik - Müslüman Çekişmesi (1693-1713)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 34, 2020, s. 97.

²⁴ J. Lowden, a.g.m., s.8.

Abdülaziz'dir. Zira imparator III. Leon'un halife ile arasında gerçekleşen mektuplaşmadan etkilendiği düşünülmektedir. Elimizde sadece III. Leon tarafından halifeye cevaben yazılan nüsha bulunmakla birlikte bu metnin Yunanca değil de Latince kaleme alınmış olması bazı çevreler tarafından mektubun orijinalliğine kuşkuyla bakılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte mektup sahih olarak kabul edildiği takdirde içeriğinin İmparatoru dini bağlamda tesiri altında bırakabilecek mahiyette olduğu görülmektedir. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla II. Ömer, imparatora Hıristiyanlık itikadının bazı sorunları olduğunu aktarmıştır. Özellikle haç sembolüne, resimlere ve azizlerin kemiklerine tapınıyor olmalarının yanlışlığından bahsetmiştir. Buna karşın III. Leon, verdiği cevapta haç figürünün Hz. İsa'nın kutsiyeti adına büyük sembolik bir değertaşdığını bu sebeple de tapınım içerisinde vazgeçilemez bir unsur olduğunu söylemiştir. Lakin resimler hakkında kutsal kitapta bir emir veyahut da yasağın olmadığını ayrıca bunların simgeledikleri kutsal gücün önüne geçemediklerini bu yüzden de saygı gösterilmesinde bir sorun olmadığını dile getirmiştir. III. Leon'un halifeye cevaben ikonları savunmadan ziyade izah etme yoluna gitmesi ikilinin arasındaki ikon diyalogunun uzunca süre devam etmiş olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Nihayetinde mektubun İkonoklazm hareketi'nin hemen öncesine tarihleniyor olması İmparator'un İslam tesiri altında kaldığı savını da destekler mahiyettedir.

III. Leon'un ikonoklazm kararında etkili olan bir diğer kişi ise Emevi halifesi II. Yezid Bin Abdülmelik'dir. Nitekim halifenin 721 senesindeki fermanı ikonlara karşı açılan ilk savaşırlardan biri olarak kabul edilmektedir.²⁵ Zira Yahudi bir kâhinin Emevi Devleti sınırları içerisinde bulunan Hıristiyan kiliselerindeki ikonların kaldırması durumunda halifeye kırk yıl sürecek bir hükümdarlık bahşedileceğine dair bir kehanette bulunması üzerine II. Yezid kehanetin gerçek olması için derhal bir ferman yayınlamıştır. Bu doğrultuda halifenin emriyle 721 senesinde Emevi sınırları içerisinde yer alan birçok kilisede ikonlar sistematik bir biçimde tahrip edilmiştir.²⁶

İkonoklazm hareketi'nin gerekçesi her ne olursa olsun dinler tarihi adına hakikat olan bu hadise Hıristiyan dünyasında büyük parçalanmalara neden olmuş ve Bizans imparatoru III. Leon (717-741)'un 726 senesinde ikonlara itibar gösterilmesini yasaklamasıyla birlikte içinden çıkılmaz bir hal almış ve dini doktrini temellerinden sarsacak ayrımlara sebebiyet vermiştir.²⁷ III. Leon döneminde başlatılan bu hareket imparatorun oğlu ve halefi olan V. Constantine (741-775) Dönemi'nde de hız kesmeden devam etmiştir. Dahası genç imparator 754

²⁵ B. Z. Çoban, a.g.m., s. 136-137.

²⁶ M. Akif Fidan, "Yezid b. Abdülmelik ve Dönemi Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 49, S. 2, 2008, s. 354.

²⁷ M. Aydın, a.g.m., s. 7.

senesinde önce Hieréia Sarayı'nda daha sonra da Blakhernai Kilisesi'nde topladığı konsül aracılığıyla ikonoklastların gerçek Hıristiyanlar olduklarını ilan etmiş ve İstanbul başta olmak üzere dini mekânlardaki idollerin çoğunu yıktırmış, tahrip ettirmiş veyahut da beyaz boya ile üzerlerini örttürmüştür.²⁸ Ayrıca tasvir yanlısı oldukları bilinen Yahya Dımeşki/Şamlı Yuhanna başta olmak üzere pek çok din adamını da aforoz ettirmiştir. Ancak IV. Leon (775-780) Dönemi'ne gelindiğinde İkonoklazm hareketi'nin tesirinin azalmaya başladığı görülmektedir. Öyle ki, IV. Leon'un ölümü üzerine tahta geçen çocuk imparator VI. Constantine'nin naibi olan annesi İrene'nin iktidarı döneminde de II. İznik Konsülü (787) toplanmış ve ikon karşıtı harekete bir son verilmiştir.²⁹ Ayrıca sarayın Khalke Kapısı'na Hz. İsa heykeli yeniden yerine yerleştirilmiştir.³⁰ Fakat Ermeni asıllı V. Leon (813-820)'un tahta çıkışıyla birlikte süreç tekrar başa dönmüş ve Hıristiyan dünyasında ikinci bir dalga olarak İkonoklazm hareketi başlamış³¹ ve 814'de Khalke Kapı'daki Hz. İsa Heykeli bir kez daha kaldırılmıştır. 843 senesine gelindiğinde ise ikonoklastların bir daha haklı kabul edilemeyeceği bir sürece girilmiş ve oğlu imparator Mikhael yerine imparatoriçe ilan edilen Theodora ikonları kutsal bir nesne olarak kabul etmiştir. Nihayetinde imparatoriçe KhalkeKapı'daki Hz. İsa heykelini tekrar yerine koyarak yaklaşık 120 yıl süren İkonoklazm hareketi'ni sonlandırarak tarihe geçmiştir.³² Aslında tüm bu süreç boyunca ikonoklastlar bütün dini objelere karşı olmamışlardır. Nitekim ikonlar üzerine yapılan her türlü tartışmaya rağmen üç obje kutsiyetini her iki taraf için de muhafaza etmiştir. Buna göre kilise binalarının yanı sıra bir obje olarak hac ve Hz. İsa'nın sözlerine dayanılarak kutsanan ekmek ve şarap muhterem kabul edilerek her dem kutsal sayılmıştır.³³ Bunlar içerisinde haç, her halükarda inanın yanında taşıyabileceği *teofanik* bir imge olarak kullanılmıştır. Gerçekten de haç sembolü Hıristiyan inanırlar tarafından 6. yüzyıldan sonra bir zincir ucuna takılarak kolye şeklinde göğüs üstünde taşınmaya başlanmıştır. Taşındığı yere istinaden bu kolyelere "göğüs üstü" anlamına gelen *enkolpia* denmiştir.³⁴ Aslen bir ikon olarak değerlendirilmesi gereken haç sembolü tartışmasız tüm Hıristiyan kitleler tarafından kutsal addedilmiş ve itirazsız kullanım görmüştür. Bu izahtan hareketle denilebilir ki, ikonoklastlar salt insan uzuvları verilmiş objelerin dinden uzaklaştırılması gerektiğini savunmuşlar ve bunun haricinde kalan her türlü sembol ve ikon tartışma dışında tutmuşlardır. Bu yönüyle tasvir kırıncıların ikonun

²⁸ J. Lowden, a.g.m., s. 9.

²⁹ B. Z. Çoban, a.g.m., s. 120-121.

³⁰ J. Lowden, a.g.m., s. 9.

³¹ B. Z. Çoban, a.g.m., s. 120-121.

³² J. Lowden, a.g.m., s. 9-10.

³³ M. Göregen, a.g.m., s. 66.

³⁴ J. Lowden, a.g.m., s. 16.

tümüne değil de özellikle yüzde yer alan uzuvlara yönelik gerçekleştirdikleri tahribat son derece manidardır. Dahası ikonlar üzerinde sistemli gerçekleştirilen bu tahribatın Hıristiyanlık öncesine uzanan bir geçmişinin olması da meseleyi daha derin bir boyuta taşımaktadır.

2. Burun Özelinde Tarihin İlk Tasvir Kırıcılığı ve Liderlik-Burun İlişkisi

a. Burun ve İkonoklazm

Tarihin mahareti bir noktada her meselenin kökenine ulaşabilme kabiliyetinde gizlidir. Zira herhangi bir durumun ilk hali onun sebebine en gerçekçi izahı getirebilecek kudrettedir. Bu nedendir ki, bilim; tarihin ilk insanına veyahut da ilk insanlarına ulaşabilmek için ilk mabedin, ilk kentin, ilk sarayın... vb izini sürmektedir. Nitekim bu ilkler bugünü daha anlamlı yaparken, geleceği daha da yaşanılabilir kılacaklardır. Bilimsel bu iz sürüş, bu günün insanına ata zihninden başlayarak kendi zihin akışını izah etmesi ve uzun yaşam serüvenini özümsetmesi bakımından da değerli görünmektedir. Bu ilklerden birinin izine 1994 senesinde Şanlıurfa'da rastlanmıştır. Zira pek çok şeyin köken meskeni olan ve Bereketli Hilal'in bir kısmını oluşturan bu coğrafya insanoğluna bu defa da ilk mabedin burası diye seslenmiştir. Nitekim Alman arkeolog Klaus Schmidt, tarihin akışını değiştirecek ve doğru kabul edilen birçok doktrini temelden sarsacak büyük bir keşfe imza atmıştır. Gerçekten de 1994'te Göbekli Tepe'nin bir kez daha keşfiyle³⁵ birlikte insanın geçmişe dair algısını değiştiren ve ata yaşamına dair merak ettiği birçok soruya farklı yanıtlar veren bulgular elde edilmiştir.³⁶ Göbekli Tepe'de elde edilen veriler insanoğlunun ibadet noktasında ilk mekânına işaret etmekle kalmamış ardından genişletilen çalışmalar insanlık tarihi adına yeni ilklerin kapısını aralamıştır. Öyle ki, Bereketli Hilal'de 100 km² alana yayılmış olan sahada Göbekli Tepe ile eşzamanlı ve eşgüdümlü yapıların ve yerleşkelerin varlığı tespit edilmiştir. Bu tespitle birlikte başta Göbekli Tepe olmak üzere Karahan Tepe, Harbetsuvan, Gürcü Tepe, Kurt Tepesi, Taşlı Tepe, Sefer Tepe, Ayanlar, Yoğunburç, Sayburç, Çakmak Tepe ve Yenimahalle olmak üzere 12 tepelyi kapsayan ve "Taş Tepeler Projesi" olarak adlandırılan bilimsel çalışmalara hız verilmiştir.³⁷

Bunlar içerisinde 1997 yılında keşfedilen ve 2019 yılında bilimsel çalışmaların başlatıldığı Şanlıurfa şehir merkezinin 55 km doğusunda yer alan Karahan Tepe çalışmamız adına da

³⁵1963 yılında İstanbul Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'nin ortaklaşa yürüttüğü bir çalışma neticesinde hazırlanan raporda bölgenin neolitik sit alanı olduğu düşünülmüş ve ekip çalışmalarını Diyarbakır'ın Ergani ilçesindeki Çayönü Sit Alanı'na çevirmiştir. Bu sebeple de Göbekli Tepe'nin önemi 1963 yılındaki araştırma ile anlaşılammış neticede asıl keşfi 1994 yılında Alman Arkeolog Klaus Schmidt tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. Andrew Collins, *Göbekli Tepe ve Tanrıların Doğuşu*, (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 38.

³⁶ Y. Kılıç-E. Eser, a.g.m. 2019 (b), s. 748.

³⁷ [https://www.haberturk.com/Htgastro/Arkeoloji/Tas-Tepeler-Projesi-Nedir-3204197\(12.11.2022\)](https://www.haberturk.com/Htgastro/Arkeoloji/Tas-Tepeler-Projesi-Nedir-3204197(12.11.2022)).

büyük değer taşımaktadır.³⁸ Öyle ki, Göbekli Tepe'nin üzerine inşa edilmiş olan yirmiyeye yakın tapınağın yine onu inşa eden kitle tarafından taşıma kum ve toprakla örtüldüğü muamması bilim için hala tartışma konusu iken,³⁹ Karahan Tepe'nde aynı şekilde terk edildiği tespit edilmiştir. Fakat her ikisi de insan eliyle örtülerek toprağa emanet edilen bloklardan Karahan Tepe yapısı Göbekli Tepe yapısından farklılık göstermektedir. Zira Göbekli Tepe'de hiçbir yapıya ve esere zarar vermeden dolgu ve örtme malzemesi olarak taşıma kum kullanılırken, Karahan Tepe'de bulunan heykel ve kabartmaların bilinçli bir tahribata tabi tutulduğu ve heykellerin başlarının gövdelerinden ayrılarak dolgu malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir.⁴⁰ Dahası bu tahribat evvelinde heykellerin ve kabartmaların burunlarının bilinçli ve titiz bir biçimde yerlerinden çıkarılması ve gövdeden ayrılan başların ters çevrilerek yüzlerinin ana kayaya yerleştirilerek gömülmesi sembol dili adına pek çok kıymetli veri barındırmaktadır. Aslında her ilim dalının gerçeğe ulaşırken takip ettiği bir yol vardır. Ve muhakkak ki, tarih ilminin bilinmezlik karanlığı ardında duran gerçeği aydınlığa ulaştırırken kullandığı en etkin meşalesi yazıdır. Bu sebeptendir ki, "Taş Tepeler Projesi"ndeki tarih çalışmaları diğer ilim alanlarına kıyasla daha ağır aksak ilerlemektedir. Peki, tarih bilimi, ilimsel olarak yazının kullanılmadığı çağlara ait olan söz konusu bu tepelerin gerçeklerini nasıl gün yüzüne çıkaracaktır? Gerçekten de yazının keşfinden (M.Ö. 3200-3000)⁴¹ yaklaşık 7500 yıl önce inşa edilmiş olan Taş Tepeler bizlere bünyesinde barındırdıkları yazı ya da dil sistemiyle değil salt sembollerle örülmüş dikili taşlarla ve devasa bloklarla seslenmektedir. Fakat sembol dili, sistemli ilk alfabe olarak bilinen hiyeroglif yazının prototipi olarak kabul edilirse Taş Tepeler'de pek çok dilden ve yazı sisteminden daha üstün (ki, bu üstünlük onun evrensel oluşundan gelmektedir) bir filoloji yapısının var olduğu söylenmelidir.⁴² Bu noktada Taş Tepeler'de karşılaşılan bir dizilimin, duruşun ya da görselin sembol olarak kabul edilebilmesi için söz konusu şekle farklı coğrafyalarda veyahut da farklı dönemlerde rastlanıyor olması gerekmektedir. Böylece kullanılan şeklin toplum nezdinde evrensel kabul edilerek sembol değerine ulaştığı anlaşılabilir. Dahası sembolleşmiş olan bir değer devamlılık arz etmesi ve nesilden nesle aktarılıyor olması da kıymetlidir. Böylece yazısız dönemlerde ortaya çıkmış olan bir sembol, yazılı dönemlere ulaştığı vakit belgelerin

³⁸Necmi Karul, "Buried Buildings At Pre-Pottery Neolithic Karahantepe", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. 82, s. 22.

³⁹ Yusuf Kılıç-Elvan Eser, "Göbekli Tepe (Maden-İnanç Bağlamında) Toprak Ana İnanıcı", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7, S. 4, 2020, s. 2004.

⁴⁰ N. Karul, a.g.m., 23.

⁴¹Füruzan Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 47-45.

⁴²Yusuf Kılıç-Elvan Eser, "Göbekli Tepe D Tapınağı Dikilitaş Betimlemeleri İle Sumer Mit Anlatıları Arasındaki Benzerlikler", *Doç Dr Samira Kortantamer Armağanı*, (ed. Mesut Ağır-Ahmet Özturhan), Çizgi Kitapevi, Konya 2019(a), s. 359.

de yardımıyla bugünün insanına kendi gerçekliğini anlatabilir. Bu gerçekliğe ulaşabilmek için ise bilim insanlarının akıl yürütme yöntemini uyguluyor olmaları gerekmektedir. Zira akıl yürütmek bilinen hükümlere dayanarak bilinmeyen hükümler elde etme işidir. Mantık çerçevesinde akıl yürütebilmek için iki veya daha fazla önermeye ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü söz konusu bu önermelerin onaylanması başka bir önermenin kapısını açacaktır. Gerçekten de akıl yürütmek için bir öncül bir de sonuç durumundaki en az iki önermenin bulunması gerekmektedir. Yani akıl yürütmek için elimizde bir kanıtlayan diğeri kanıtlanan konumunda bulunan iki önerme olmalıdır. Böylece çıkarım önermeler arasındaki bir kanıtlama ilişkisi olarak karşımıza çıkacaktır.⁴³ Nitekim Karahan Tepe'deki İkonoklazm hareketi'nin gerekçelerini önerme olarak kendisinden bir adım sonra komşu coğrafyanın hâkimi olan ve bizlere sembol dilinden ziyade yazı ile seslenen Mezopotamya halklarının kayıtları arasında bulmak mümkündür.

Sumerlilerden başlayarak Mezopotamya halkları arasında dini tapınım *antropomorfik* (insan biçimcilik) kült heykeller özelinde yapılmıştır. Filvaki, Mezopotamya panteonunda soyut olan tanrıya somut insani uzuvlar ve yetiler yüklenerek, ikonu yaşayan bir varlığa dönüştürme çabası hâkim olmuştur. Öyle ki, insan bedenine sahip olan tanrılar üzerinde “*mis pi;luh.ka; ka.luh. i. da*” yani “ağız yıkama” ve “*pi;ka.duh.ida*” yani “ağız açma” şeklinde gerçekleştirilen ritüeller meselenin kanıtı mahiyetindedir. Nitekim ağza ve buruna sürülen bal, sedir ve selvi reçinesi gibi lezzetli ve kokulu maddelerle uygulanan “ağız açma” ritüeli ile ham maddesi taştan veyahut da tahtadan olan tanrı heykeli canlandırılmak istenmiştir. Aynı şekilde çok sayıda arındırıcı madde ile zenginleştirilmiş su ile yapılan “ağız yıkama” ritüelinde de tanrıya konuşma yetisi yani hükmetme kabiliyeti vermek amaçlanmıştır.⁴⁴ Görüldüğü üzere Mezopotamya halklarının dini itikadında insanlaştırılan tanrılar yaşamsal kabiliyetlerini ağız ve burun sembolleri aracılığıyla edinmiştir. Sembolik olarak bu izah bize Karahan Tepe'de tahrip edilmiş olan ikon uzuvlarını bilhassa da yerinden özenle çıkarılmış olan burun yapısının anlamını ve değerini vermektedir. Buna göre burun ikonun tüm uzuvlarından üstündür. Zira onun var olabilmesi ve hükmedebilmesi nefes almasına bağlanmıştır. Ayrıca burun, ikonlara sadece yaşama yetisi vermekle kalmamış o aynı zamanda ikonun sahip olduğu kudreti de temsil etmiştir. Dahası bu kudret salt tanrılar özelinde gerçekleşmemiştir. Aynı şekilde ya tanrı ya da tanrının yeryüzündeki seçilmiş temsilcisi olarak görülen kral da yönetme kudretini burun aracılığıyla elde etmiştir.

⁴³ Y. Kılıç-E. Eser, a.g.m. 2019(a), s. 359.

⁴⁴Victor Avigdor Hurowitz, “The Mesopotamian God Image, From Womb To Tomb”, *Journal Of The American Oriental Society*, C. 123, S. 1, 2003, s. 147.

M.Ö. 2340-2159 yılları arasında Mezopotamya’da yaşayan Akadlar⁴⁵ büyük kralları Sargon’u temsilen bronz bir heykel yapmışlardır. Başlangıçta Sargon’u yüceltmek gayesiyle yapılmış olan bu ihtişamlı heykel daha sonra yine aynı halk tarafından kasıtlı olarak sakatlanmıştır. Nitekim Akadlılar 56 yıl boyunca iktidarda kalan ve onları imparatorluk seviyesine ulaştıran kralları Sargon’un heykelinin; kulaklarını kesmişler, burnunu yerinden çıkarmışlar ve bir gözünü oymuşlardır. Aslında krala ait olan bu heykeli topyekun yok edebilecek kudrete sahip olan halkın bunun yerine onun gücünü yok etmeye yönelik eylemlerde bulunması son derece enteresandır. Görünen o ki, halkın amacı tarihi silmek değil bir zamanlar güçlü bir lider olan Büyük Sargon’un çöküşünü ve yok oluşunu dramatik bir şekilde aktarmaktır.⁴⁶

Karahan Tepe’de karşılaşılan ve tarihin ilk İkonoklazm hareketi olarak kabul edilebilecek durumdaki tasvir kırıcı faaliyetin devamına, Mezopotamya’nın yanı sıra Eski Mısır geleneğinde de rastlamak mümkündür. Nitekim Eski Mısırlılar da bir zanaatkar tarafından şekil verilen cansız bir taşın ya da bir ağacın heykele dönüştürülerek canlanabileceğine inanmışlardır. Böylece halk arasında yaratılan bir heykelin konuşabileceği veyahut da koşabileceği görüşü yaygınlaşmıştır. Dahası bir heykele insana ait bir burun formunun eklenmesi de hayat nefesinin bahşedilmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu vesileyle toplumda heykeltıraş tarafından yaratılan ikonun canlanacağına dair kanı gelişmiştir. Kahire’de bulunan ve meseleye dair izahlar aktaran 20281 nolu stelin transkripti şöyledir:

*“O (yani bir tanrı; bu durumda Ptah) burun deliğim için bana tatlı bir nefes versin”.*⁴⁷

Eski Mısır’da ilahi hüviyet kazandırmak gayesiyle tasarlanan tanrıların veya kraliyet üyelerinin heykellerine insan uzuvlarını birer kudret olarak ekleyen zihniyet ortaya koyduğu bu yapının/yapıların kudretinden kurtulmak için de aynı görüşle hareket etmiş ve bedensel görüntüye zarar vererek ikonun kudretini ve kutsiyetini bozma yoluna gitmiştir. Bu sebeptendir ki, Eski Mısır heykellerine verilen zarar tam olarak onların nefes alma, görme, duyma, yürüme, koşma ya da uçma güçlerini ellerinden almak için yapılmıştır.⁴⁸ Eski Mısır tarihinde ikonlara yönelik bu tür saldırıların nasıl gerçekleştiğine dair ilk verileri Güneş Tanrısı Ra’nın

⁴⁵Amelie Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakınoğu*, C.1, (çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 57.

⁴⁶<https://Theconversation.Com/Ancient-Cancel-Cultures-The-Defacement-Of-Statues-In-America-Replicates-A-Tradition-Going-Back-Millennia-142029>(12.12.2022).

⁴⁷Alexandre Alexandrovich Loktionov, “May My Nose And Ears Be CutOff: Practical And “Supra-Practical” Aspects Of Mutilation In The Egyptian New Kingdom”, *Journal Of TheEconomic And Social History Of The Orient*, C.60, 2017, s. 280.

⁴⁸ <https://Hyperallergic.Com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/>(12.12.2022).

ölüler diyarına yaptığı yolculuğu aktaran *Amduat* adlı metinde görmek mümkündür. Gerçekten de *Amduat* metinlerine riayet eden Eski Mısırlılar önce yarattıkları daha sonra da düşman olarak gördükleri tanrıların/firavunlarının ikonlarını; yakmışlar, yüzlerindeki uzuvları yerlerinden çıkarmışlar, başlarını kesmişler, parçalara ayırmışlar veyahut da ters çevirerek gömmüşlerdir.⁴⁹

Eski Mısır tarihinde ikon kırıcı faaliyetler iki farklı dönemde incelenebilir. Buna göre ilk tasvir kırıcı süreç firavunlar çağında yaşanırken, ikinci dönem Mısırlıların Hıristiyanlığı benimsediği sürece tekabül etmektedir.⁵⁰ Gize Platosu'ndaki Büyük Sfenks'in burnu firavunlar döneminde gerçekleştirilen İkonoklazm hareketi'ne örnek olarak verilebilir.⁵¹ Ayrıca kadın firavun Hatshepsut'un Brooklyn Müzesi'nde sergilenen heykeli de aynı dönem ikonoklazm örnekleri içerisinde yer almaktadır.

18. Hanedanlık Dönemi'nin en karizmatik liderlerinden biri olan Hatshepsut, kocası II. Tutmosis (M.Ö. 1493-1479)'in beklenmedik ölümü üzerine firavun ilan edilen üvey oğlu III. Tutmosis'in yaşının küçük olması sebebiyle Mısır yasalarına dayanarak yönetme erkine firavun naibesi olarak başlamış ve iktidarı geçici olarak ele almıştır. Fakat çok hırslı olduğu bilinen Hatshepsut, naibe olur olmaz dini bir tören sırasında tanrıların talebi ile firavun olduğunu ilan ederek taç giymiş ve III. Tutmosis'i tamamen saf dışı bırakarak kendisini dışı firavun ilan etmiştir. Ölüncüye deyin yani bazı kaynaklara göre 15 bazı kaynaklara göre de 20 yıl iktidarda kalan kadın firavun Hatshepsut bu süre zarfında iktidardaki meşruiyetini sağlamlaştırmak için erkek firavunlar gibi giyinmiş dahası bir iktidar sembolü olarak görülen takma sakal kullanma geleneğini de ihmal etmemiştir.⁵² Bu süre boyunca yönetimden tamamen uzak tutulan ve kendisini tahtın asıl varisi olarak gören III. Tutmosis iktidara geçer geçmez tahtın işgalcisi olarak gördüğü üvey annesi firavunçe Hatshepsut'un heykeller ve kabartmalar özelinde bıraktığı tüm maddi hatıratını yok etme hareketine girişmiştir. Nitekim Hatshepsut'un Brooklyn Müzesi'nde bulunan heykeli İkonoklazm hareketi'ni tüm yönleriyle göstermektedir. Öyle ki, firavun III. Tutmosis'nin adamları tarafından kadın firavun Hatshepsut'un kraliyet sembollerine ve yüzündeki uzuvlarına odaklanarak sistematik bir tahribat gerçekleştirilmiştir. İlk önce Hatshepsut'un anında bulunan ve onu düşmanlarına karşı koruyan ilahi iktidar sembolü olan *uraeus*'a hasar verilmiştir. Bu hasarla birlikte *uraeus* bertaraf edilince kadın firavun Hatshepsut'un gücü de yok edilmiştir. Devamında ise

⁴⁹ [https://Hyperallergic.Com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/\(12.12.2022\)](https://Hyperallergic.Com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/(12.12.2022)).

⁵⁰ [https://Hyperallergic.Com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/\(12.12.2022\)](https://Hyperallergic.Com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/(12.12.2022)).

⁵¹ [https://Arkeofili.Com/Neden-Bircok-Antik-Heykelin-Burunlari-Yok/\(12.12.2022\)](https://Arkeofili.Com/Neden-Bircok-Antik-Heykelin-Burunlari-Yok/(12.12.2022)).

⁵² Emre Erdan, "Ö 24-9. Yüzyıllar Arası Önyasya'nın Kadın Yöneticileri", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 3, 2015, s. 19-20.

firavunçenin takma sakalının çıkarılmasıyla kraliyet meşruiyeti de ortadan kaldırılmıştır. Burundaki hasar ise Hatshepsut'un nefesini kesmek için bilinçli ve titiz bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Son olarak da kafa vücuttan ayrılmış ve böylece firavunçenin ilahi ve dünyevi yaşamına son verilmiştir.⁵³

Eski Mısır tarihine dair söz konusu heykellerin kırılmış burunları, toplumda sistematik bir İkonoklazm hareketi'nin varlığına dair tek ipucu değildir. Zira arkeologların yaptığı kazılar neticesinde firavunların kendi tasvirlerinin zarar görmesine dair duydukları endişeyi gösteren yazılı metinler de gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu metinlerden anlaşıldığına göre firavunlar, tasvirlerine zarar verilmesi durumunda suçlulara ağır cezalar verileceğine dair kanunlar çıkarmışlardır.⁵⁴ Nitekim hem Yeni Krallık Dönemi'nden hem de daha öncesinden kalma dikilitaşlar üzerindeki kayıtlar bunu ispatlar düzeydedir.

Mısır'da Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde de İkonoklazm hareketi'nin devam ettiği bilinmekle birlikte bu dönemde ikonlar üzerindeki tahribatın salt Mısır'la sınırlı kalmadığı hareketin yeni dinin sirayet ettiği tüm coğrafyalarda hızla devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Atina Agorası kalıntıları arasında bulunan Yunan tanrıça Afrodit'in mermer başı meseleye yetkin bir örnektir. Hıristiyanlar tarafından tahrip edilerek burnu yerinden çıkarılan tanrıça heykeline, alnından burun boşluğuna kadar uzanan bir haç işaretinin çizilmiş olması da son derece dikkat çekicidir.⁵⁵ Bu yönüyle tahribatın iki boyutlu olduğu söylenebilir. Zira evvelinde pagan dinin ilk tanrıçalarından olan Afrodit'in burnu tahrip edilerek yaşamsal nefesi kesilmiş böylelikle tanrıçayla birlikte eski din ve öğretisi bertaraf edilmiştir. Ardılından ise tanrıçanın alnından burun boşluğuna kadar uzanan bir haç formunun çizilmesi hem yeni dinin bir ilanı hem de kadim tanrıçaya tapınanları yeni dine davet olarak yorumlanabilir. Zira haç tanrıçanın burnuyla bütünleştirilerek çizilmiştir böylece yeni yaşamın kaynağı olarak da Hıristiyanlık itikadı gösterilmeye çalışılmış olmalıdır.

Tarihin serencamında Orta Amerikalılarında da tıpkı Bereketli Hilal'de (Karahan Tepe), Mezopotamya'da veyahut da Eski Mısır'da olduğu gibi İkonoklazm hareketi'ne giriştikleri görülmektedir. Nitekim Orta Amerika'nın ilk yerleşimcilerinden olan Olmecler belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşıp M.Ö. 1400'lü yıllarda Meksika Vadisi'ne gelmişler ve yerli halk Otomilerle kaynaşıktan sonra muazzam bir uygarlık ortaya koymuşlardır. Olmecler, beyaz Avrupalılar kıtayı istila edinceye deyin Amerikan kültürünün ana vatani

⁵³ <https://hyperallergic.com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/>(12.12.2022).

⁵⁴ <https://Arkeofili.com/Antik-Misir-Heykellerinin-Burunlari-Neden-Kirik/>(12.12.2022).

⁵⁵ <https://Arkeofili.com/Neden-Bircok-Antik-Heykelin-Burunlari-Yok/>(12.12.2022).

olarak anılacak muazzam eserler bırakmışlardır.⁵⁶ Bunlar içerisinde bulunan ve Olmec Devasa Kafaları olarak adlandırılan yapılar hayret uyandıracak heybetedirler. Ancak bazalt kayaya oyulmuş yaklaşık 40 ton ağırlığında ve hemen hemen 3 metre yüksekliğinde olan kafaların pek çoğunun burnu oyulmuş ve dudakları parçalanmıştır. Ayrıca birçoğunun da gömülmüş olması dikkat çekici bir diğer özelliktir. Bilim insanları Olmec Devasa Kafaları üzerinde gerçekleştirilen tahribatın sebebini açıklamak için iki teori öne sürmüşlerdir.⁵⁷ Teorilerden ilkinde göre tahribatın sorumlusu halktır. Nitekim tıpkı Mezopotamya’da ya da Eski Mısır’da olduğu gibi hükümdarın tahtan inmesi/indirilmesi veyahut da ölmesi neticesinde gerçekleşen iktidar değişikliği sonucunda halk eski liderin iktidar gücünü etkisiz hale getirmek gayesiyle böylesi bir harekete girişmiştir. İkinci teoriye göre ise tahribatın sebebi yeni gelen hükümdarın kendi iktidarını sağlamlaştırmak için giriştiği eskiyi yıkma politikasıdır.

Yukarıda zikrettiğimiz İkonoklazm hareketi, tüm burnu eksik heykeller ve ikonlar için geçerli değildir. Dahası bazı bilim insanları Hıristiyanlık öncesi gerçekleştirilen İkonoklazm hareketi’ni reddetmekte ve heykeller üzerinde gerçekleşen tahribatı doğal bir süreç olarak izah etmektedir.⁵⁸ Gerçekten de tarihi süreçte muhtelif heykellerin özellikle burunlarının eksik olduğu görülmüştür. Bu duruma sebebiyet yaratan ise tamamen zamanın ve coğrafyanın hırçınlığıdır. Zira gerek heykelin yapılışında kullanılan materyalin dayanıksızlığı gerekse de burun gibi bedenden çıkıntı yapan uzuvların kırılabilirliği istisnai durumda olan tahribatın nedenini açıklamaktadır. Ayrıca çok boyutlu olan bir heykelin üzerindeki çıkıntılı burnun kolayca kırılabileceği doğal görünüyorsa da aynı idole veyahut da lidere ait olan düz bir kabartmadaya da resimde de özellikle burun bölgesinin oyularak bilinçli bir şekilde tahrip edilmesi Hıristiyanlık öncesi İkonoklazm hareketi’ni reddedenlerin teorisini çürütmektedir.⁵⁹

b. Burun ve İktidar İlişkisi

Antik Yunan ve Roma Uygarlığı söz konusu olduğunda burun ve iktidar arasındaki ilişkinin ikonlar özelinden çıkarak bizzat iktidar ehlinin bedeninde aranan bir vasıf haline geldiği görülmektedir. Kenneth S. Greenberg “*Vücutun hiçbir organı burun kadar karakteristik değildir.*” derken bu zihin dünyasına ışık tutmaktadır.⁶⁰ Tarih boyunca liderin sahip olduğu güçlü, belirgin ve kemikli bir burun onun iktidar yetisinin ve kabiliyetinin de bir

⁵⁶Reynaldo Frausto Mena-C. P. Reyna Yezika Frausto Illescas, “İspanyol Öncesi Dönemde Meksika’da Muhasebenin Kökleri ve Gelişimi”, (Çev. M. Fatih Bayramoğlu), *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, C. 38, s. 221.

⁵⁷<https://Theconversation.Com/Ancient-Cancel-Cultures-The-Defacement-Of-Statues-In-America-Replicates-A-Tradition-Going-Back-Millennia-142029>(12.12.2022).

⁵⁸<https://Arkeofili.Com/Neden-Bircok-Antik-Heykelin-Burunlari-Yok/>(12.12.2022).

⁵⁹<https://Arkeofili.Com/Antik-Misir-Heykellerinin-Burunlari-Neden-Kirik/>(12.12.2022).

⁶⁰Kenneth S. Greenberg, “The Nose, The Lie, And The Duel In The Antebellum South”, *The American Historical Review*, C. 95, S. 1, 1990, s. 68.

göstergesi olarak kabul edilmiştir. Burundaki form bozukluğu, beklentiyi karşılamayacak düzeyde küçüklüğü ve her şeyden öte yokluğu ya da noksanlığı erkin hüküm yetisini de yok etmektedir. Bu durum toplum nezdinde, salt lider özelinde değil aynı zamanda toplumu oluşturan ideal bireyler adına da aranan bir özelliktir. Nitekim siyaset felsefesinin kurucularından kabul edilen Platon'un (M.Ö. 427-347) devleti yöneten ideal lidere dair yapmış olduğu tasvirde; zayıflıklara, bedensel noksanlıklara ve engellere yer yoktur. Dahası Platon, *Devlet* adlı eserinde bedensel engeli bulunan (çocuklarda dâhil) tüm engellilerin ölüme terk edilmesini telkin etmiştir. Bu telkinin gerekçesi olarak da başta Spartalılar olmak üzere Yunan toplumu için en büyük değere haiz olan savaşçı özelliğin yerine getirilememesi gösterilmiştir. Bir diğer Yunan filozofu olan Aristo da *Politika* adlı eserinde Platon ile aynı düsturda beyanlarda bulunmuştur.

İdeal lider ve ideal vatandaşa dair gelişen bu felsefe temelli görüş yasalar huzurunda da kabul görmüştür. Nitekim Antik Yunan'da Solon ve Lycurgus tarafından yapılan yasalarda da bedensel noksanı bulunan bireylerin polisin salahiyeti için öldürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aynı şekilde Justinianus Kodu veyahut Kanunları (M.Ö. 528) olarak bilinen ve Roma medeni hukukunun temellerini oluşturan emirler arasında da engelli olan ya da bedensel noksanlığı bulunan bireylere dair maddeler yer almaktadır. Buna göre söz konusu kanun metninde özellikle yüzünde görsel bozukluğu bulunan bireylerin mülk edinme ve miras hakkı bulunmamaktadır. Dahası bu kişilerin sosyal yaşamdan izole edilmeleri ve onlara eğitim hakkı verilmemesi hususunda maddeler kaydedilmiştir. Yine Roma'da 12 Levha Kanunları (M.Ö. 451-449) içerisinde de engelli bireylerin öldürülmesine yönelik maddelerin olması dikkat çekicidir. Antik Yunan'dan başlayarak Roma'ya geçiş yapmış ve nihayetinde Bizans'ta da karşılık bulmuş olan bu olumsuz uygulamaların Hıristiyanlığın devlet resmi dini olarak kabul edilmesiyle birlikte terk edilmesi beklenirken, umulan olmamış onun yerine bu tür uygulamalar form değiştirerek devam etmiştir.⁶¹

Roma İmparatorluğu'nun doğuda ve batıda hüküm süren son imparatoru olan Büyük Theodosios (379-395) zamanında İstanbul'da toplanan II. Genel Konsül (381)'de Hıristiyanlık devlet resmi dini olarak kabul edilmiştir. Böylelikle putperestlik de dâhil olmak üzere tüm batıl dinler kanun dışı addedilerek toplumdan men edilmiştir.⁶² Devam eden yıllar içerisinde Hıristiyanlık, Bizans siyaseti için baş doktrin halini almıştır. Nitekim I. Justinianos (527-565), Bizans Devleti'nin resmi öğretisinin Hıristiyanlık dini, Roma hukuku ve

⁶¹Başak Işıl Çetin, "Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 36, 2016, s. 170-173.

⁶² Işın Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 231.

hükümdara tanrısal sadakat üçlemesi üzerinden gerçekleştiğini ilan etmiştir.⁶³ Ayrıca kendisini, Tanrı tarafından seçilmiş en yüksek din bilimci sayan I. Justinianos, imparatorluğun varlığının tek garantisinin Tanrı'ya olan güven olduğunu söyleyerek din ve iktidarı yekpare olarak devlet temeline yerleştirmiştir.⁶⁴ İktidarın bu denli din ile iç içe geçmiş olduğu Bizans siyasi tarihinde kutsal kitap İncil'inde bir noktada Anayasa olarak kabul görmesi hiç de şaşırtıcı değildir. İşte bu yeni dini öğreti çerçevesinde şekillenen görüş ve ezel atadan devralınan öğretilerin devamlılığı neticesinde ortaya çıkan mürekkep yapı iktidar ve burun özelinde de kendini göstermiştir. Artık Bizans devlet düzeninde etkin bir güç halini alan kilise engelli bireylere karşı merhamet geliştirmeyi telkin etse de engelin ya da noksanlığın sebeplerini tanrısal bir gazap, bir ceza veyahut tanrı tarafından istenmemek olarak beyan etmesi meseleyi farklı bir boyuta taşımıştır.⁶⁵ Bu görüşün temellerini de Eski Ahit'te ve bazı İncil varyantlarında bulmak mümkündür. Buna göre özellikle yüzdeki uzuvların noksanlığı aynı zamanda imandaki noksanlığa işaret etmektedir. Bu eksiklik sebebiyle kişiler dinsel vazifelerden ve görevlerden men edilmişlerdir. Meseleyle ilgili kutsal kitabın aktarımı şu şekildedir:

*“Harun'a de ki, “Soyundan gelecek kuşaklar boyunca kusurlu olan hiç kimse yiyecek sunusu sunmak üzere Tanrı'sına yaklaşmasın. Kusurlu olan, sunağa yaklaşamaz: Kör, topal, yüzü arızalı, organlarından biri aşırı büyümüş, kolu veya ayağı kırık, kambur, cüce, gözü özürlü, uyuz, yarası kabuk bağlamış ya da hadım. Kâhin Harun'un soyundan bu kusurlara sahip hiç kimse RAB için yakılan sunuyu sunmak üzere sunağa yaklaşmayacak. Çünkü kusurludur. Tanrı'sına yiyecek sunusu sunmak üzere sunağa yaklaşamaz”.*⁶⁶

Nihayetinde gerek ata örfünde, gerek felsefi düşünce yapısında veya ilk yasa metinlerinde, gerekse de itikattaki engelli veyahut uzuvlarında noksanlık olan bireylere karşı geliştirilen bu olumsuz yargı ve tutum Bizans devlet düzeninde somut bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır.

685 senesinde babası IV. Konstantinos'un ölümü üzerine tahta geçen II. Justinianos içte ve dışta sürdürdüğü bir takım faaliyetlerden sonra tahttaki yerini sabitlemiş ve zaferlerini taçlandırmak gayesiyle başkentte yeni imar faaliyetlerine girişmiştir. Bu sebeple de aristokrat sınıfın ödemesi gereken vergi miktarlarını artırmıştır. Günden güne devlete ödemeleri gereken vergi yükü sebebiyle imparatora karşı bir koalisyon oluşturan asiller yüksek rütbeli bir general

⁶³ G. L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev. Mete Tunçay), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 16-17.

⁶⁴ G. L. Seidler, *a.g.e.*, s. 19.

⁶⁵ B. I. Çetin, *a.g.m.*, s. 173.

⁶⁶ *Tevrat*, Levililer 21:17-22.

olan Leontios'la anlaşarak II. Justinianos'akarşı bir darbenin önünü açmışlardır. Nihayetinde askerleriyle birlikte Ayasofya'ya yürüyen Leontios 695 senesinde kendisini yeni imparator ilan etmiş ve II. Justinianos'u zincire vurarak Hipodromda kızgın halkın gözleri önünde devrik imparator olarak sergilemiştir. Yeni İmparator Leontios, II. Justinianos'u öldürmek yerine onun burnunu ve dilinin bir kısmını keserek bir daha geri dönemeyeceğini düşündüğü Kırım'ın Cherson şehrine sürgüne göndermiştir.⁶⁷ Çünkü Leontios'un devrik İmparator II. Justinianos'u babası IV. Konstantinos'a karşı gönül borcu vardır ve amacı onu öldürmek değil sadece elinden iktidar erkini almaktır. Bu gayeyle hem ata kültürüne, hem dini öğretiye hem de Bizans siyasi düsturuna göre hareket eden Leontiosselefini öldürmek yerine kusursuz ve eksiksiz olması gereken imparatorun burnunu keserek onu noksan hale getirmiş ve böylece sonsuza deyin onun liderlik vasfını elinden aldığını düşünerek ondan kurtulmuştur. Ancak II. Justinianos'un Kırım Yarımadası'ndaki sürgünü 705 senesinde son bulmuş devrik imparator kaybettiği tahtını tekrar ele geçirmiştir. II. Justinianos'un formu bozulmuş olan yüzüne Ayasofya'ya dönmeden ve işgal edilen tahtını geri almadan evvel alın flebi⁶⁸ ile burun rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiştir.⁶⁹ Böylece II. Justinianos rakiplerine ve halkına eski gücünü ve kudretini geri kazandığını ispat etme yoluna gitmiştir.

⁶⁷İ. Justinianos: [https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/İ._Justinianos#:~:Text=Justinianos%20veya%20ii.%20j%C3%Bcstinyen%20\(Yunanca,Mensubu%20son%20bizans%20imparatoru%20olmu%C5%9ftur.](https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/İ._Justinianos#:~:Text=Justinianos%20veya%20ii.%20j%C3%Bcstinyen%20(Yunanca,Mensubu%20son%20bizans%20imparatoru%20olmu%C5%9ftur.) (12.12.2022).

⁶⁸Tarihte ilk defa burun deformasyonlarında alın flebi MÖ 7 yüzyılda Hindistan'da uygulanmış ve geliştirilmiştir. Gerçekten de alnın ve burnun; cilt, renk ve doku yönünden mükemmel uyumu alın flebini burun rekonstrüksiyonu için ideal bir seçim haline getirmiştir. Bkz. Özcan Çakmak-Levent Özlüoğlu, "Burun Rekonstrüksiyonunda Paramedian Alın Flebi Kullanımı", *K.B.B. Ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*, C.8, S. 2, 2000, s. 139.

⁶⁹Marios Papadakis, Evangelos Sfakiotakis, Marios Fragakis, Constantinos Trompoukis, Maria Fragaki, Moschoula Leivadara, Andreas Manios, "Plastic Surgery Of TheFace İn Byzantine Times", *Medicine And Healing İn The Ancient Mediterranean World*, (ed. Demetrios Michaelides), Oxbow Books, Philadelphia 2014, s. 160-161.

Sonuç

Yapılan çalışmaların çoğuna göre Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde dinin Greko-Romen kültürü altında kalması sonucunda vuku bulmuş dini bir çatışmanın nihayeti olarak lanse edilen ve Bizans imparatoru III. Leon'un önderliğinde başlayarak yaklaşık 120 yıl devam eden bir çalkantı süreci olarak kabul edilen İkonoklazm hareketi, aslen insanlık tarihinin erken evrelerinden itibaren kullanılagelen yeninin eskiyi yıkma çabası şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, kökenlerine ilk olarak Bereketli Hilal'de özellikle de Karahan Tepe'de rastlanan tasvir kırıcı eylemin izlerini tarihin akışı içerisinde Mezopotamya'da, Eski Mısır'da, Antik Yunan'da, Roma'da ve dahası Orta Amerika Medeniyetlerinin hem teolojik hem de siyasi uygulamalarında bir değişimin beyanı olarak görmek mümkündür. Zira ismi zikredilen bu toplumlar tanrılarının veyahut siyasi liderlerinin varlıklarını ve kudretlerini somutlaştırmak ve daha da yüceltmek için onları taşların, kayaların ya da tahtaların üzerine nakşetmişlerdir. Özellikle teolojik olarak simanın cansız bir meta üzerine nakşedilmesiyle *antropomorfik* biçim gösteren bu idoller bir müddet sonra da *teofanik* yapıya bürünerek tanrının görünebilirliğini mümkün kılmıştır. Bu somutlaştırma eylemi içerisinde var edilen yapıda burun özel bir fonksiyon taşımaktadır. Nitekim o yaşamsal nefesi sağlaması adına kutsal varlığın toplum nezdindeki devamlılığını da sağlamaktadır. Bu algı teolojiden siyasete de sirayet etmiş ve bu defa da aynı zihin dünyasına sahip olan toplumlar liderleri için ortaya koydukları figürünlerde buruna özel bir ihtimam göstermişlerdir. Fakat ilk etapta cansız tanrıyı canlandırmak veyahut yeni lideri onurlandırmak gayesiyle yapılan bu uygulamalar devamında aynı kudretten kurtulmak adına da yapılmaya başlanmıştır. Böylece bir vakitler yüceltmeye çalıştıkları tanrılarına ya da liderlerine belirgin, büyük ve karizmatik burunlar ekleyen halklar onlardan kurtulmak istedikleri dönemlerde de doğrudan yaşamsal nefes yolu olan burun üzerine saldırmışlar ve ortaya koydukları tasvirler üzerinden burun yapısını söküp almışlardır. Nitekim ister teolojik olsun ister siyasi olsun bir liderin burundan yoksun olması yaşamdan da yoksun olduğu anlamına gelmekte ve bu noksanlık onun halk nezdinde yok sayılmasına sebebiyet vermektedir. Bu düşünce bin yıllar boyunca insan eliyle ortaya konulmuş maddi kültür unsurları üzerinde uygulanışıyla kalmamış insan bedeni üzerinde de uygulanan bir hadise halini almıştır. Nitekim eski ata kültüründen beslenen Antik Yunan ve Roma düşünürleri ve kanun koyucular iyi bir vatandaş veyahut da lider olabilmek için bedensel tamlığı telkin etmişlerdir. Bu zihin yapısı Bizans dönemine gelindiğinde sadece ikonlar üzerinde teolojik olarak değil bizzat imparatorun bedeni üzerinde de karşılık bulmuş

ve rakibi tarafından burnu kesilen II. Justinianos iktidarını kaybederek “kesik burunlu imparator” olarak tarihe geçmiştir. Anlaşılan o ki, binyıllar boyunca insanoğlunun kendi zihninde yarattığı tanrısının yaşama kudreti sayılan burun, ilerleyen süreçte de tanrının yeryüzündeki elçisi olarak görülen siyasi erkin gücünü ve iktidarını temsil etmiştir.

Kaynaklar

- AYDENİZ, H., “Dini Sembollerin, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Geleneksel Bir Yaklaşım (René Guénon Örneği)”, *EKEV Akademik Dergisi*, C. 15, S. 48, 2011, s. 75-90.
- AYDIN,M., “Bizans Kilisesinde İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Hareketin Kökenler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 13, 2002, s. 5-14.
- COLLİNS, A., *Göbekli Tepe ve Tanrıların Doğuşu*, (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul 2016, Alfa Yayınları.
- ÇAKMAK, Ö. - ÖZLÜOĞLU L., “Burun Rekonstürksiyonunda Paramedian Alın Flebi Kullanımı”, *K.B.B. ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2000, s. 139-142.
- ÇETİN, B. I.,“Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi”,*Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 36, 2016, s. 167-184.
- ÇOBAN, B. Z., “Bizans İkonoklazmının Nedenleri Ve İslam Etkisi Tartışması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 8, S. 4, 2008, s. 117-145.
- DEMİRKENT, I., “Bizans”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları İstanbul 1992, s. 230-244.
- DİRLİK, M., “Bizans İmparatorluğu’nda İkonoklazm hareketi ve İslam Dininin Etkisi”, *Kadim Akademi SBD*, C. 6, S. 1, 2022, s. 47-59.
- DUYGU, Z., “İsa’nın Yeni Ahit’te “Tanrı Oğlu” Olarak Tanımlanması Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 59, S. 1, 2018, s. 155-181.
- ERDAN, E.,“İÖ 24-9. Yüzyıllar Arası Önasya’nın Kadın Yöneticileri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 3, 2015, s. 15-26.
- FİDAN, M. A.,“Yezid b. Abdümelik ve Dönemi Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 49, S. 2, 2008, s. 339-355.
- GÖREGEN,M., “İkonoklastikKonsil ve Yahya Dımeşki”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, 2014, s. 59-74.
- GREENBERG, K. S.,“TheNose, TheLie, And The Duel İn The Antebellum South”, *The American Historical Review*, C. 95, S. 1, 1990, s. 57- 74.
- HARMAN, Ö. F., “Yuhannaed-Dımaşki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, 2013, s. 580-582.
- HUROWİTZ, V. A., “The Mesopotamian God Image, From Womb To Tomb”, *Journal Of The American Oriental Society*, C. 123, S. 1, 2003, s. 147-157.

- KARUL, N., “Buried Buildings At Pre-Pottery Neolithic Karahantepe”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, C. 82, 2021, s. 21-31.
- KILIÇ Y.-ESER E., “Eskiçağ Düşüncesi ve Kutsal Kitaplarda Yedi Sembolizmi”, *International Periodicalfor the Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, C. 11, S. 11, 2016, s. 77-98.
- KILIÇ, Y.-ESER E., “Göbekli Tepe D Tapınağı Dikilitaş Betimlemeleri İle Sumer Mit Anlatıları Arasındaki Benzerlikler”, *Doç Dr Samira Kortantamer Armağanı*, (Ed. Mesut Ağır-Ahmet Özturhan), Çizgi Kitapevi, Konya 2019 (a), s. 357-376.
- KILIÇ, Y.-ESER E., “Göbekli Tepe (Maden-İnanç Bağlamında) Toprak Ana İnancı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7, S. 4, 2020, s. 1985-2010.
- KILIÇ, Y.- ESER E., “Göbekli Tepe Ne Anlatıyor: Doğum, Ölüm ve Hayat Döngüsü”, *III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaradılış Kongresi Bildiriler Kitabı*, Iğdır Üniversitesi Yayınları, Iğdır 2019 (b), s. 746-766.
- KINAL, F., *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.
- KUHRT, A., *Eski Çağ'da Yakınoğu*, C.1, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- Kutsal Kitap Tevrat-Zebur-İncil*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2009.
- LOKTİONOV, A. A., “May My Nose And Ears Be Cut Off: Practical And “Supra-Practical” Aspects Of Mutilation İn The Egyptian New Kingdom”, *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, C. 60, 2017, s. 263-291.
- LOWDEN, J., “İkona mı, put mu? İkonakırcılık Tartışması”, (Çev. Deniz Hakyemez), *Yapı Kredi Yayınları 69-70 Bizans Özel Sayısı*, İstanbul 2001, s. 1-24.
- MENA, R. F.- ILLESCAS C. P. R. Y. F., “İspanyol Öncesi Dönemde Meksika'da Muhasebenin Kökleri ve Gelişimi”, (Çev. M. Fatih Bayramoğlu), *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, C. 38, 2008, s. 220-228.
- PAPADAKİS, M.- SFAKİOTAKİS E.- FRAGAKİS M.- TROMPOUKİS C.- FRAGAKİ M.- LEİVADARA M.-MANİOS A., “Plastic Surgery Of The Face İn Byzantine Times”, *Medicine And Healing İn The Ancient Mediterranean World*, (Ed. Demetrios Michaelides), Oxbow Books, Philadelphia 2014, s. 155-162.
- SCHİMMEL, A., *Sayıların Gizemi*, (Çev. Mustafa Köpüşoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- SEİDLER, G. L., *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev. Mete Tunçay), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1980.

TILLICH, P., “Din Dilinin Doğası”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev. Aliye Çınar), C. 11, S. 2, 2002, s. 227-236.

YILDIZ, K., “Bitmeyen Bir İskân Tartışması: Galata’da Yeni Valide ve Arap Camileri Etrafında Katolik - Müslüman Çekişmesi (1693-1713)”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 34, 2020, s. 93-117.

<https://Arkeofili.Com/Antik-Misir-Heykellerinin-Burunlari-Neden-Kirik/> (12.12.2022).

<https://Arkeofili.Com/Neden-Bircok-Antik-Heykelin-Burunlari-Yok/> (12.12.2022).

<https://Hyperallergic.Com/591628/Why-Are-The-Noses-Broken-On-Egyptian-Statues/> (12.12.2022).

[https://Theconversation.Com/Ancient-Cancel-Cultures-The-Defacement-Of-Statues-In-America-Replicates-A-Tradition-Going-Back-Millennia-\(12.12.2022\)](https://Theconversation.Com/Ancient-Cancel-Cultures-The-Defacement-Of-Statues-In-America-Replicates-A-Tradition-Going-Back-Millennia-(12.12.2022))

[https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Iı._Justinianos#:~:Text=Justinianos%20veya%20ıı.%20j%C3%BCstinyen%20\(Yunanca,Mensubu%20son%20bizans%20imparatoru%20olmu%C5%9Ftur\(12.12.2022\).](https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Iı._Justinianos#:~:Text=Justinianos%20veya%20ıı.%20j%C3%BCstinyen%20(Yunanca,Mensubu%20son%20bizans%20imparatoru%20olmu%C5%9Ftur(12.12.2022).)

<https://Www.Haberturk.Com/Htgastro/Arkeoloji/Tas-Tepeler-Projesi-Nedir-32041972.> (12.12.2022).